

VALDŽIA
PRIEŠ STOKĄ:
KAIP TAI KEIČIA
ŽMOGŲ?

**Darbas, pinigai, vartojimo
įpročiai, parama**

VALDŽIA PRIEŠ STOKĄ: KAIP TAI KEIČIA ŽMOGŲ?

Darbas, pinigai, vartojimo įpročiai, parama

Viešosios politikos vadovas

Lietuvos laisvosios rinkos institutas dėkoja prof. Philip'ui Booth'ui, Giedriui Dusevičiui, dr. Samuel'ui Gregg'ui, Holger'ui Lahayne'ui, dr. Tom'ui G. Palmer'ui, Dainiui Pupkevčiui ir prof. Pauliui Subačiui už vertingas išvalgas ir patarimus.

Leidinį sudarė: Elena Leontjeva, Aneta Vainė, Marija Vyšniauskaitė

Bendra autoriai: Edita Maslauskaitė (darbas), Žilvinas Šilėnas, Dominykas Šumskis (vartojimo įpročiai), Ieva Valeškaitė (parama), Vytautas Žukauskas (pinigai)

Dizainas: Ana Gorbatova

Vilnius, 2017

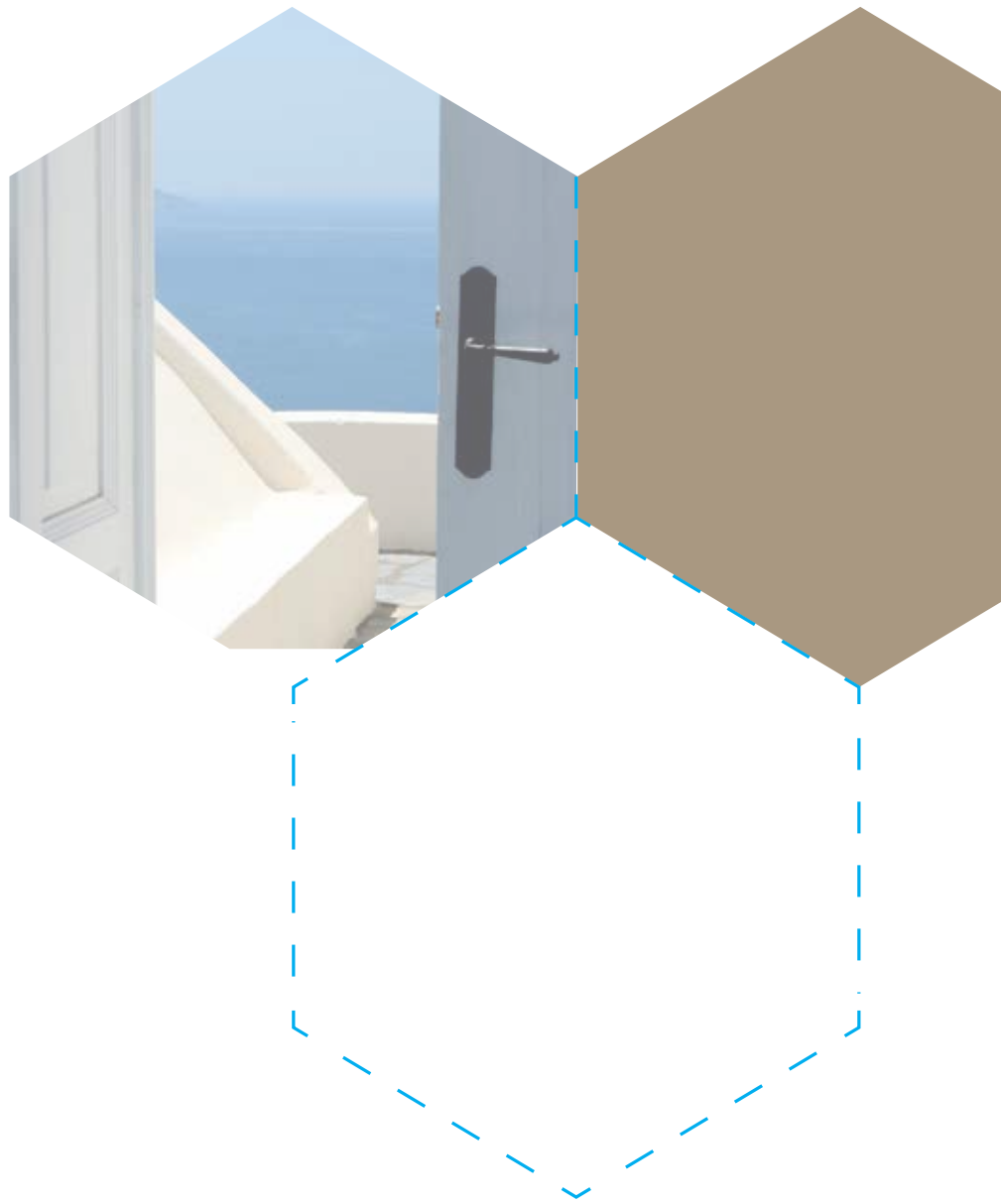
Leidinį finansavo: Johno Templetono fondas.

TURINYS:

ĮŽANGA	1
TARPDISCIPLININĖS ĮŽVALGOS APIE STOKĄ	3
Žmogaus veikla kaip atsakas į stoką	5
Žmogus, kultūra ir ekonomika	6
Kaip į stoką atsakoma laisvoje visuomenėje?	7
Kaip į stoką atsakoma per valdžios intervenciją?	8
NEEKONOMINIAI ARGUMENTAI VIEŠAJAI POLITIKAI	9
Darbas	11
Pinigai	17
Vartojimo įpročiai	23
Parama	28
PRIEDAI	33

JŽANGA

Ekonominiai argumentai viešosiose diskusijose dažnai vertinami kaip nepaisantys teisingumo principo, nemoralūs arba tiesiog neįtari. Mažai kas abejoja laisvos ekonomikos efektyvumu, rinkos dėsnių sėkme kuriant materialinę gerovę, bet gėrybių pasiskirstymas rinkoje laikomas neteisingu, o naudos maksimizavimo principas suprantamas kaip prieštaraujantis moralinėms vertybėms. Ekonominis elgesys laikomas viena didžiausių moralės ir kultūros krizės priežasčių, vis dažniau neigiamos savybės priskiriamos ir pačiai laisvei.

Tad laisvės šalininkai kviečiami naujai pažvelgti į laisvės, ekonomikos ir moralės sąryšį, praplėsti laisvosios rinkos argumentus moralinėmis ir kultūrinėmis įžvalgomis. Darbo santykių, pinigų, vartojimo įpročių ir socialinės paramos srityse prievartiniai sprendimai vis labiau į periferiją išstumia laisvus pasirinkimus, todėl moraliniai ir kultūriniai argumentai formuojami šių sričių pavyzdžiu. Naują požiūrį įgalina stokos reiškinių ir jo vaidmens žmonių gyvenime atskleidimas. Suvoktas stokos ontologiskumas patvirtina faktą, kad vienintelė alternatyva taikiam bendradarbiavimui yra įvairių rūšių prievarta – pavyzdžiui, vogimas, grobstymas ir karas.

Atsispiriant nuo stokos sampratos galima naujai pamatyti, kaip keičiasi žmogaus vertybės ir santykiai, kai valdžia imasi atsakomybės už stoką. Vadove moraliniai ir kultūriniai argumentai formuojami deskriptyviniu metodu. Visuomenei būdingi elgesio būdai, nuostatos ir vertybės yra aprašomi, bet neteigiama, kad šis elgesys, nuostatos ir vertybės yra vieninteliai ir objektyviai teisingi.

Leidiny s skirtas viešosios politikos formuotojams, politikams bei viešosios nuomonės lyderiams, kurie nori geriau suprasti žmogaus elgesį lemiančius dėsningumus, išsiaiškinti, kas žmogui būdinga laisvės sąlygomis, ir kaip elgesį, santykius ir moralę keičia valdžios intervencija. Atskleisti, kaip valdžios įsikišimas iškreipia natūralų žmogaus ir tikrovės santykį, koreguoja nuostatas, yra ne tik neefektyvus, bet ir turi neigiamų pasekmių moralei ir kultūrai. Ši paradigma gali būti pritaikyta skirtingoms viešosios politikos sritims.

TARPDISCIPLININĖS ĮŽVALGOS APIE STOKĄ

TARPDISCIPLININĖS ĮŽVALGOS APIE STOKĄ

Šis leidinys yra tarpdisciplininių stokos studijų tęsinys, parengtas remiantis akademiškai recenzuotu tyrimu „Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė“,* kuriame dalyvavo dvidešimt skirtingų disciplinų atstovų. Stoka buvo tiriama universaliai, siekiant išėiti už įprasto buitinio ir ekonominio supratimo ribų.

Įprastai manoma, kad stoka, stygius, ribotumas – tai sinonimai, konstatuojantys faktą, kad materialūs ir nematerialūs pasaulio dalykai, kaip ir pats žmogus, yra riboti, baigtiniai. Tyrime bendradarbiavę mokslininkai atskleidė, kad stoka tai:

- ontologinis reiškiny, vienas iš metafizinių būties pradų kartu su forma ir materija (filosofija);
- laisvės prielaida ir palaiminimo ženklas (teologija);
- gamtos arba žmogaus netobulumo sukeltas blogis – natūralus, ontologinis, moralinis (filosofija, teologija);
- skurdas, materialių išteklių trūkumas (antropologija);
- biologinių ir socialinių poreikių nepatenkinimo būseną (psichologija);
- įtampa tarp natūralių poreikių ir socialiai konstruojamų norų (sociologija);
- konkrečių išteklių trūkumas (ekonomika).

Dėl metodologinio tikslumo verta paminėti, kad šiame leidinyje visoms išvardytoms reikšmėms nusakyti naudojama stokos sąvoka. Ji nusako ir tokias kasdienio patyrimo formas kaip nepriteklus, ribotumas, netobulumas. Iš stokos taip pat galima kildinti ir žmogaus trapumą ir klytamumą: žmonės yra kūniškos, mirtingos, ribotos savo žiniomis ir gebėjimais būtybės, kurių norai yra beribiai. Taigi, stoka yra viena pamatinių žmogaus savybių.

Remiantis senovės graikų filosofija, buvo aktualizuota pirmą kartą stokos paskirtis ir santykis su kitais ontologiniais pradais – materija ir forma. Stoka yra visur, kur kas nors atsiranda ir keičiasi.

* Leontjeva, E., Vainė, A., Vyšniauskaitė, M. (2016). *Stokos reiškiny: būtis, žmogus ir bendruomenė* https://www.llri.lt/wp-content/uploads/2016/11/STOKA_2016__LLRI.pdf

---

Filosofai pasitelkia beformės medžiagos ir statulos konceptus, kad paaikšintų, kaip formos stoka virsta medžiagos potencialu ir beformė medžiaga įgauna statulos formą. Fiziniam pasaulyje stoka suvokiama kaip viena esminių judėjimo ir naujų reiškinių radimosi prielaidų. Jei nebūtų stokos, jei atomai būtų užpildę visą erdvę, jie negalėtų judėti ir sudaryti naujų kombinacijų. Tai, kad fizinė tikrovė mūsų jausmams atsiveria kaip kintanti, įvairi ir tobulėjanti, kyla iš materijos, formos ir stokos (erdvės ir galimybės).

Socialiniai mokslai atskleidžia, kad kasdieniame gyvenime stoka patiriama dvejopai: kaip stimulus kurti, pažinti, tobulėti ir bendradarbiauti, tačiau taip pat ji pasireiškia kaip nesaugumas ir sunkis, kurį siekiama mažinti. Sąmoningas stokos suvokimas padeda priimti jos keliamus iššūkius, imtis veiksmų jai palengvinti, atveria kelią į susitaikymą su savo ribotumu ir darnų bendradarbiavimą su kitais.

Pasaulyje, kuriame visi jaučia stokos spaudimą, moralinių normų paskirtis ir prasmė atrodo neįtikojami. Stokos pažinimas pagilina moralės supratimą ir leidžia geriau suprasti būtis, kurioje žmogus gyvena ir veikia, struktūrą. Dėl ontologinės stokos atsiranda ekonomikos reiškiniai: darbas, nuosavybė, mainai, pinigai. Ekonominė veikla leidžia gausinti gėrybes, įveikti konkretų stokojimą, tačiau pati stoka niekur nedingsta ir jos iššūkiai išlieka. Paradoksalu, tačiau tai leidžia paaikškinti, kodėl žmonėms būdinga ekonomikos reiškinius kaltinti stokos kūrimu.

Būtent stoka – jei tik apskritai turime jėgų priimti ją kaip savo egzistencinę dalį ir absoliučiai būtiną mūsų žmogiškosios savasties dalį, nestokodami išminties įžvelgti tai, kas stokoje pozityvu, – mus įkvepia siekti visokeriopos pilnatvės, būtiškojo išsipildymo, leidžia geriausiai atskleisti savo žmogiškąjį potencialą iki mums, kaip ribotoms žmogiškoms būtybėms, ontologiškai įmanomos tobulumo ribos.

Naglis Kardelis „Stokos reiškinys: būtis, žmogus ir bendruomenė“

Tyrimai leido atskirti ontologinės stokos reiškimąsi nuo antrinės stokos. Antrinė stoka gali atsirasti dėl netobulo žmogaus veikimo netobulame pasaulyje, kai mažinant asmeninę stoką, padaroma žala kitam žmogui. Antrinę stoką taip pat gali sukelti visa, kas gyva. Antrinė stoka gali reikšti kaip natūralus, ontologinis ir moralinis blogis. Neteisingumas, skriauda, žala, nepriteklis, nuostolis – visa tai yra įmanoma, kai žmogus laisvai veikia. Nuo antrinės stokos apsaugoti ir jos mastą sumažinti žmogui gali padėti moralus elgesys: būdamas laisvas rinktis vieną ar kitą veiksmą, žmogus gali vadovautis patikrintomis normomis, kad išvengtų blogo poveikio sau, kitam ir pasauliui. O antrinės stokos atskyrimas nuo ontologinės įgalina žmogų dėl kiekvieno nepritekliaus nekaltinti kito žmogaus ar viso pasaulio. Todėl ši skirtis yra esminė.

Žmogaus veikla kaip atsakas į stoką

Ekonomikos, laisvės, moralės ir kultūros sąsajos naujai atsiskleidžia nagrinėjant ekonomikos atsiradimo prielaidą – stoką. Stokojama ne tik materialių gėrybių ir laiko, stoka reiškiasi ir pačiame žmoguje.

Kasdieniai stokos patyrimai kelia nesaugumo jausmą, nuoskaudas, pyktį, susipriešinimą ir nepatogumą. Siekdamas sušvelninti šiuos patyrimus žmogus imasi veiklos, kuria ir bendradarbiauja. Norėdamas išgyventi stokos tikrovėje, jos patyrimą sušvelninti, žmogus palaiapsniui išplėtoja ir naudoja ekonomines priemones: nuosavybę, darbą, mainus, pelno siekį, konkurenciją.

“

Žmogų veikti visuomet skatina tam tikras nepasitenkinimas esama padėtimi. Jei būtume viskuo patenkinti, neturėtume paskatos ką nors keisti. Neturėtume nei norų, nei troškimų, būtume tobulai laimingi. Nesiimtume veiklos, gyventume niekuo nesirūpindami.

Ludwigas von Misesas „Human action“

Stoka veikia žmogų kaip katalizatorius, sužadina jo vidinį variklį, skatindama veikti, viltis, kelti tikslus. Stokos ontologiškumas lemia tai, kad ji yra nepanaikinama. Tik žmogaus protas pajėgia atpažinti stoką ir už jos slypinčią potenciją, o atotrūkį tarp realybės ir potencijos išgyvena kaip kančią.

“

Dėl proto galimybės įžvelgti naują potenciją, žmogus išgyvena ir naujas stokos formas, kurios neišvengiamos dėl šiuo metu dar nerealizuotų žmogaus proto vaisių.

Vyskupas Kęstutis Kėvalas „Stokos reiškinys: būtis, žmogus ir bendruomenė“

Žmogus, kultūra ir ekonomika

Žmogus iš prigimties yra laisvas ir protaujantis, o kiekvienas jo veiksmas turi pasekmių jam pačiam, kitiems ir pasauliui, taigi žmogui yra būdinga tobulėti, mokantis iš klaidų. Priimant sprendimus vadovaujamosi patirtimi, įsitikinimais, jausmais, protu ir moralės nuostatomis. Norėdami pasirinkti kuo geriau, pasiekti savo tikslų, gilinamės į dėsningumus, kurie lemia veiksmų padarinius, pagal tai koreguojame ir adaptuojame savo elgesį. Tokie asmeniniai elgesio modeliai įsišaknija tradicijose, kurdami kultūrinės normas, vyraujančią požiūrį į ekonominę elgseną ir institucijas.

Šios kultūrinės normos susiformuoja per atsaką į realybę, yra perduodamos iš kartos į kartą per mėgdžiojimą ar mokymąsi ir adaptuojamos pagal realią patirtį, besikeičiančias aplinkybes. Ekonominis elgesys – tai natūrali reakcija į ontologinę stoką, per kurią formuojasi atsako būdai (pavyzdžiui, darbas) ir spontaniškos institucijos (pavyzdžiui, mainai, pinigai). Į įtampas, kurios taip pat yra stokos raiška, atsiliepiama dviem būdais – laisvais sprendimais arba valdžios intervencija. Įtampas kyla dėl pasaulio ir žmogaus netobulumo ir reiškiasi įvairiose srityse. Ekonomikoje, tai gali būti materialinių išteklių trūkumas, nesutarimai tarp darbuotojų ir darbdavių ir kt.

Kaip į stoką atsakoma laisvoje visuomenėje?

Laisvoje visuomenėje nusistovi tokie atsakymo į stoką būdai, kurie leidžia pasiekti geriausių įmanomų, nors ir netobulų, rezultatų. Laisvė ir stoka yra nuolatiniam dialoge, tad geriau supratus stoką, galima naujai atrasti ir laisvės svarbą, drauge atpažinti ir įvertinti atsako spontaniškumą ir savalaikiškumą. Į stoką žmogus atsako laisvu sprendimu, už kurio rezultatą pats asmeniškai atsako – taip tobulinamos tokios žmogiškosios savybės, kaip protas, kūrybiškumas, valia, įsisąmoninamos moralės normos ir jų laikomasi. Labiausiai pasiteisinę veiksmai imami kartoti, paplinta ir ilgainiui transformuojasi į spontaniškas institucijas: nuo vieno ligonio slaugymo prasideda gailingųjų seserų judėjimai, vienkartinė parama virsta labdaros fondu, o publikacija spaudoje duoda pradžią reitingavimo kultūrai. Tokios institucijos veikia paisydamos pasaulio sąrangos, fizinių apribojimų, kuriami santykiai, kurie leidžia skleisti moralei, taikiai bendradarbiauti, aktualizuoti žmogaus potencialą.

Tik tada, kai individas turi galimybę rinktis ir jam tenka nuo pasirinkimo neatsiejama atsakomybė, jis gali patvirtinti esamas vertybes, prisidėti prie jų tolesnio augimo ir įgyti moralinį nuopelną.

Friedrichas A. Hayekas „The Moral Element in Free Enterprise“

Žmogui būdinga rūpintis ne tik asmenine situacija, jį jaudina ir kitų išgyvenama stoka, prie jos mažinimo jis taip pat savanoriškai prisideda. Laisvam atsakui būdingas subsidarumas. Žmonės natūraliai linkę spręsti problemas, kylančias artimiausioje aplinkoje – konkrečioje bendruomenėje, regione. Artimiausios aplinkos problemos labiausiai rūpi ir yra geriausiai pažįstamos, todėl jų sprendimui pasitelkiamos taikliausios priemonės. Savanoriškos institucijos randasi kaip žmonių atsakas į tai, kas jiems reikalinga (pavyzdžiui, materialios gėrybės, saugumas, informacija). Paties stoką patiriančio ir atpažįstančio žmogaus atsakas yra labiausiai suinteresuotas, betarpiškas ir atitinkantis tikslą.

Suprantama, kad laisva visuomenė negali iki galo išspręsti visų socialinių problemų. Sumažinus vieną stoką, ji užleidžia vietą kitai: pinigų trūkumą keičia laiko stoka, sveikatos problemos veda į susilpnėjusius socialinius ryšius, įgytas išsilavinimas gali paskatinti prasmės trūkumo jausmą. Lieka ir neišpildytų norų, ir skurdo, ir nesaugumo, ir fizinių bei dvasinių dalykų trūkumo, ir susipriešinimo. Žmonės daro klaidų, ne visi nusiteikę bendradarbiauti sąžiningai. Laisvės sąlygomis pastangų rezultatų tenka palaukti. Vis dėlto tik laisvėje gali skleisti individuali moralė ir atsakomybė, ilgainiui susiformuoti tinkamiausi atsako į stoką būdai, o netinkami, nemoralūs sprendimai gali būti išstumiami.

Kaip į stoką atsakoma per valdžios intervenciją?

Laisva visuomenė į stoką neatsako tobulai. Neskiriant ontologinės stokos nuo antrinės, stoka dažnai vertinama vien tik kaip netinkamos žmogaus veiklos padarinys. Taip gimsta viltis netobulumus pašalinti politiniais sprendimais. Polinkis pasikliauti politiniu reguliavimu atsiranda todėl, kad laisvė gali būti suvokiama kaip našta, o našta žmogus yra linkęs nusimesti nuo savo pečių. Tačiau tokiu būdu pasiekama ne tik suplanuotų rezultatų, bet atsiranda ir nelauktų, tokių kaip augantis nepasitikėjimas savo laisvais sprendimais ir gebėjimu pačiam atsiliepti į iššūkius, nesugebėjimas mokytis iš klaidų, tobulėti.

Politikų pažadas panaikinti stoką ir nesaugumą yra utopinis. Utopijos gimsta, kai nepažįstamas stokos pirmapradiškumas, palaikoma jos panaikinimo iliuzija. Tai reiškia ir nepagarbą prigimtinėms žmogaus savybėms, tokioms kaip individualumas, racionalumas, gebėjimas priimti sprendimus, pasirinkti, kokio rezultato ir kokiomis priemonėmis siekti. Ignoruojama ta tikrovė, kad į stokos stimulą žmogus turi polinkį atsiliepti ne tik veikdamas, kurdamas, bet ir tiesiog išreikšdamas pretenziją gauti tai, ko stokoja. Pirmu atveju, kai žmogus į stoką atsiliepia veikdamas, jo veiksmai ir kūrybiškumas duoda vaisių. Antruoju atveju pasitelkiama jėga arba politinė galia, o rezultato siekiama paėmimu ir perskirstymu. Kai toks elgesys, kai į stoką atsakoma ne veikimu, bet pretenzija, apdovanojamas įvairiomis teisėmis, pašalpomis bei lengvatomis – jis ima plisti.

Taip užkertamas kelias tobulėjimui ir bendradarbiavimui. Bandant į stoką atsiliepti centralizuotai, skirtingų žmonių individualius poreikius išpildyti universaliomis priemonėmis, jie ne tik neišpildomi, bet ir silpninamas pats gebėjimas į stoką atsiliepti savarankiškai. Bandymas suvalstybinti vertybes ir įgyvendinti moralę per įstatymus, o ne laisvą valią baigiasi moralės nykimu, nepagarba valdžiai ir abejingumu tikrajam solidarumui.

Moralinių pamatų neturinti laisva visuomenė būtų labai nemaloni vieta gyventi. Tačiau ji vis tiek būtų geresnė nei visuomenė, kuri yra ir nelaisva, ir nemorali. Be to, ji bent jau palieka viltį, kad po truputį susiformuos moraliniai įsitikinimai, o tai neįmanoma nelaisvoje visuomenėje.

Friedrichas A. Hayekas „The Moral Element in Free Enterprise“

NEEKONOMINIAI ARGUMENTAI VIEŠAJAI POLITIKAI

NEEKONOMINIAI ARGUMENTAI VIEŠAJAI POLITIKAI

Tolimesniuose skyriuose pristatomi moraliniai ir kultūriniai argumentai, susiję su darbu, pinigais, vartojimo įpročiais ir parama. Aprašoma paradigma gali būti pritaikyta ir kitoms viešosios politikos sritims. Plintant požiūriui, kad stoką galima pašalinti ir tai turėtų padaryti valdžia, savarankiški žmonių gebėjimai silpsta ir vis daugiau galios suteikiama valdžiai. Toks stokos naikinimas brangiai kainuoja. Laisvė apribojama, moralė išsigimsta. Atsiranda neįgyvendinami norai, individualios vertybės menksta.

Kiekviename skyriuje aprašomos žmonių patiriamos įtampos, iššūkiai, susiję su konkrečia sritimi. Atskleidžiama, kaip šios įtampos sprendžiamos laisvoje visuomenėje, kaip tai veikia vertybes ir kultūrinės normas. Galiausiai aptariama, kokį poveikį elgesiui, moralei ir kultūrai turi valdžios įsikišimas į įtampų sprendimą.

Nagrinėjamos paradigmos yra įsišaknijusios būties struktūros suvokime. Jei stoka matoma tik kaip kas nors neigiamo, visos pajėgos bus nukreiptos į žmogaus išlaisvinimą iš stokos. Viešosios politikos formuotojai turėtų siekti atkurti tinkamą stokos supratimą ir žmogaus santykį su šiuo reiškiniu. Jų pastangos bus vaisingos, jei bus paremtos supratimu, kaip stoka susijusi su laisve, pokyčiu ir tobulėjimu. Laisvė ir iš jos kylanti rinkos tvarka nėra sukurta kokio nors genijaus ar sąmoningu kieno nors sprendimu. Ji užkoduota būties struktūroje ir žmonijoje.

Jei geriau suprastume žmonių elgesio paskatas ir kaip jas veikia valdžios įsikišimas, galėtume iš naujo įvertinti viešąją politiką, teisingumo sampratą ir moralę. Tai svarbu ne tik viešosios politikos formuotojams, bet ir visiems ieškantiems kasdienių ir amžinų įtampų paaiškinimo, jų sprendimo strategijų. Valdžios intervencija prarastų bent dalį savo galios ir patrauklumo, jei žmonės atrastų laisvės, asmeninės atsakomybės ir atsako į stoką sąryšį.

DARBAS

DARBAS

Darbas yra pirminis atsakas į stoką, siekiant išgyventi. Nenaudodamas prievartos, sumažinti stoką ir pagerinti savo padėtį žmogus gali tik darbu ir mainais – tai yra gėrybių išgavimu, kūrimu ir mainymusi.

Žmonės mainosi ne tik savo darbo rezultatais, produktais, bet ir darbu, t. y. pačiu gebėjimu kurti gėrybes – žiniomis, patirtimi, fiziniais ir protiniais įgūdžiais, kuriuos kita mainų šalis vertina ir panaudoja savo veikloje. Svarbi tokių mainų sąlyga yra darbo pasidalijimas. Skirtingi žmonių įgūdžiai ir gebėjimai yra pagrindinė darbo pasidalijimo prielaida. Darbo pasidalijimas leidžia geriausiai atsiskleisti kiekvieno žmogaus gebėjimams, susitelkti į konkrečią sritį ir joje tobulėti. Taip kiekvienas gauna galimybę pagerinti savo padėtį.

Darbo santykiai susiklosto vykstant darbo pasidalijimui, tuomet, kai tam tikros paslaugos yra mainomos į atlygį, viena sutarties pusė (darbuotojas) pripažįsta kitos pusės (darbdavio) vadovavimą, darbdavys suteikia savo nuosavybę kaip darbo priemonę ir pateikia atlygio garantiją darbuotojui.

Problema – tarpasmeninės ir socialinės įtampos darbo santykiuose.

Kodėl kyla įtampos darbo santykiuose?

- Visuose žmonių santykiuose, taip pat ir darbo, reiškiasi individualios dorybės ir ydos. Klaidingai ar nemoraliai pasielgti gali tiek darbdavys, tiek darbuotojas.
- Individualios psichologinės savybės lemia įtampos darbo santykiuose lygį. Kai kuriems žmonėms poreikiai yra veiksmų ir kūrybos stimulus, o kitus jie gali paralyžiuoti. Vieni į poreikius atsiliepia veikdami, kiti viską nori turėti be pastangos. Žmonės, stokojantys tam tikrų charakterio stiprybių, pavyzdžiui, žingeidumo, vilties, sąžiningumo, entuziazmo, geranoriškumo, patiria didesnę įtampą darbe.
- Darbo rinkoje susitinka skirtingi žmonės su skirtingais gebėjimais ir prioritetais. Tai lemia, kad jie skirtingai traktuoja darbą ir turi skirtingų lūkesčių dėl darbo santykių.

-
- Siekiant susitarti dėl darbo abiem pusėms tenka pasirinkti vienus tikslus ir aukoti kitus, reikia priimti sprendimą, turint ribotas priemones ir žinias, būnant neapibrėžtumo situacijoje. Priimto sprendimo rezultatai ne visada pateisina lūkesčius.
  - Stokos spaudimas lemia ekonominius dėsningumus, dėl kurių darbuotojai siekia kuo daugiau uždirbti, o darbdaviai – kad darbuotojas kainuotų kuo mažiau. Susitarimas dėl kainos už darbą – nelengvas procesas, nes tenka suderinti skirtingus interesus. Žmogaus darbo paslaugų įkainojimas visuomet sudėtingas, nes atlygio dydį įprasta tapatinti su žmogiškąja verte.
  - Darbdavys dėl individualių savybių, laiko bei žinių stokos gali neatsižvelgti į žmogiško santykio svarbą. Šį santykį apsunkina ir tai, kad darbdavys konkurencinėje aplinkoje turi derinti pelno siekį su vartotojų ir darbuotojų poreikiais, priimti atsakomybę už ateities rezultatą.
  - Dėl ekonomikos dėsnių ir stokos fenomeno nesupratimo, darbuotojas gali priimti darbdavio veiksmus kaip nemoralius jo atžvilgiu, save suprasti kaip silpnąją santykių pusę.
  - Konkurencija tarp darbuotojų kelia įtampą. Žinodamas, kad nesukūrus tiek vertės, kiek gali kitas, darbuotojas gali būti pakeistas, jis patiria nesaugumą. Analogišką nesaugumą patiria darbdavys dėl konkurencijos versle.
  - Konkurencija tarp darbdavių dėl ribotų išteklių, taip pat ir dėl darbuotojų, kelia įtampą. Darbuotojui nepasiūlius geresnių sąlygų už kitą darbdavį, galima jo netekti.
  - Darbdaviui ir darbuotojui bendradarbiauti ir pasitikėti vienas kitu trukdo žemas darbuotojo socialinio mobilumo lygis, visuomenėje susiformavusi nuomonė, kad darbas – tai prievarta, darbdavys – išnaudotojas, taip pat neigiamas nusiteikimas verslininkų atžvilgiu.

Kokie darbo santykių įtampų sprendimo būdai egzistuoja laisvoje visuomenėje?

Darbo santykiai formuojasi spontaniškai laisvų susitarimų pagrindu. Darbuotojas ir darbdavys, siekdami savų tikslų, ieško abipusio sutarimo, kuris tuo metu yra geriausias, nors ir netobulas. Darbo heterogeniškumas, konkurencija, sutarčių laisvė ir kainos formavimosi darbo rinkoje mechanizmas užtikrina ne tik darbdavio, bet ir darbuotojo derybinę galią, kuria prielaidas moraliam elgesiui darbuotojo ir darbdavio santykiuose. Tiek darbuotojai, tiek darbdaviai tiesiogiai mokosi iš klaidų ir nesėkmių, tobulina esamus santykius ar sukuria geresnius naujus. Palaipsniui formuojasi savanoriškos darbo santykių institucijos, tokios kaip karjeros konsultacijos, darbo psichologija, darbdavių reitingai, darbuotojų asociacijos. Jos sumažina informacijos asimetrijos ir asmeninio nesaugumo problemą darbo santykiuose.

Koks laisvų darbo santykių poveikis žmogui ir kultūrai?

Galimybė save realizuoti, įprasminti. Skatinamas požiūris, kad darbas nėra tik pragyvenimo šaltinis. Žmogus jaučiasi autentiškas, pasitikintis savimi, gyvenantis prasmingai, tiki galintis nulemti pokytį. Per darbą jis įprasmina save kaip veikiančią ir tobulėjančią asmenybę.

Galimybė socializuotis. Darbe patenkinamas poreikis priklausyti tam tikrai socialinei grupei ir su ja identifikuotis, turėti platesnį bendrystės ir savitarpio pagalbos tinklą. Darbo aplinka suteikia turiningesnį bendruomeninį gyvenimą.

Galimybė atsižvelgti į individualius interesus. Skirtingi žmonės turi skirtingus lūkesčius dėl darbo, ir šie lūkesčiai gali būti užtikrinami derybose dėl sutarties sąlygų. Vieniems svarbi galimybė įprasminti save, kitiems pajamos ar statusas, tretiems darbo vietos ir laiko lankstumas, galimybė būti apdraustam ir pan.

Lygiaverčių derybų galimybė. Darbuotojo derybines galias stiprina mobilumas, galimybė pasirinkti kitą darbovietę, tinkamesnes sąlygas, darbdavių konkurencija dėl darbuotojų, galimybė savarankiškai dirbti ir pačiam tapti verslininku. Darbdavio – konkurencija tarp darbuotojų, galėjimas sukurti sąlygas, labiau atliepiančias individualius darbuotojų poreikius.

<...> Darbuotojai, norėdami pagerinti savo padėtį, turi nukreipti dėmesį ir pastangas į du dalykus: pirma, tobulinti savo, kaip darbuotojo, įgūdžius, kad būtų paklausesni rinkoje, ir, antra, didinti savo indėlio į produkto kūrimą reikšmę. Tai ir yra esminės prielaidos padidinti darbuotojo derybines galias

Petro Sylvesteris „The Labour Policy of the Free Society“

Daugiau erdvės moraliam elgesiui darbo santykiuose. Kai darbuotojas gali rinktis ir keisti darbdavį, o darbdavys - darbuotoją, kiekvienas aiškiau patiria savo laisvų sprendimų ir veiksmų pasekmes. Tvirtėja tokios charakterio stiprybės kaip sąžiningumas, geranoriškumas, gebėjimas dirbti komandoje, meilė, nuovokumas, drąsa ar savikontrolė. Kylantys konfliktai primena apie stokos neišvengiamumą žmonių santykiuose, apie tai, kad visi su ja susiduriame, todėl turėtume puoselėti supratingumą.

Kaip darbo santykių įtampas sprendžiamos per valdžios intervenciją?

Darbo įstatymais siekiama apginti darbuotoją nuo darbdavio, kuris, kaip manoma, turi didesnes derybines galias. Kontroluojama darbo sutarties forma, individualūs susitarimai dėl darbo sąlygų (darbo laiko, atostogų, atlyginimo), darbo sutarties nutraukimo sąlygos, taip siekiant sumažinti darbuotojo nesaugumą. Priimami privalomi ir neindividualizuoti sprendimai, jų priežiūrai pasitelkiant kontrolės institucijas.

Koks valdžios intervencijos poveikis žmogui ir kultūrai?

Ignoruojami individualūs poreikiai. Standartinis, įstatymais patvirtintas būtinų darbo sąlygų paketas negali būti taiklus ir patenkinti visų žmonių poreikių. Pavyzdžiui, vieniems darbas padeda prisidėti prie visuomenės gerovės, kiti, jau išėję į pensiją, nori likti aktyvūs ir iš darbo tikisi labiau socialinės nei finansinės naudos, dar kiti dirba tam, kad įgytų patirties būsimai karjerai. Įstatymais nustatytas darbuotojų gerovės standartas yra gana brangus ir platus, todėl didžioji dalis darbdavių neišgali pasiūlyti papildomų personalizuotų motyvacijos priemonių.

Silpnėja bendradarbiavimo gebėjimai. Kai darbo sąlygas nustato valdžia, silpnėja tiesioginių derybų kultūra. Darbuotojas neskatinamas galvoti ir tartis dėl individualių poreikių. Ilgainiui jis ima tikėtis, kad teisingumą garantuoja valdžia. Mažėja darbdavio suinteresuotumas sukurti sau ir darbuotojams palankiausią derybų praktiką ir darbo kultūrą.

Stiprėja bejėgiškumo jausmas. Žmonėms, kuriems psichologiškai būdingas bejėgiškumo bruožas, įstatymais sureguliuotos darbo sutarčių nuostatos dar labiau sustiprina įsitikinimą, kad ne asmeninės pastangos lemia situaciją, bet išorinės aplinkybės. Jie mažiau tikės, kad patys gali pakeisti situaciją – išsiderėti kitas darbo sąlygas ar pakeisti darbą. Menksta saviveiksmingumas, nes sumažėja galimybių pačiam priimti sprendimus dėl daugelio darbo sąlygų ir pasimokyti iš savo klaidų.

Darbuotojai ir darbdaviai supriešinami. Sudaroma iliuzija, kad teisingu atlyginimu ir tinkamomis darbo sąlygomis gali pasirūpinti tik valdžia. Formuojasi įsitikinimas, kad darbdaviai nėra suinteresuoti darbuotojo gerove ir nelinkę dalytis gerove. Darbdaviai darbuotojus pradeda matyti kaip potencialią grėsmę, suvaržymais reikalaujančią geresnių sąlygų.

Stiprėja išlaikytinio mentalitetas. Žmonės įkalinami bedarbystėje. Ilgalaikiai bedarbiai ilginiui tampa priklausomi nuo socialinės paramos, yra stigmatizuojami, patiria izoliaciją. Nuolatinis nedarbas naikina pasitikėjimą savimi, skatina pasiduoti, gyventi šia diena. Vaikai, augantys ilgalaikių bedarbių šeimose, yra linkę perimti tokį gyvenimo būdą ir požiūrį, nenorą mokytis ir siekti geresnio gyvenimo.

Pažeidžiamos grupės nukenčia labiausiai. Dėl apsunkintų darbuotojų ir jų darbo vietos išlaikymo bei atleidimo sąlygų darbdavys atsargiai vertina tuos, kurie turi mažą darbo patirtį arba kurių kvalifikaciją sunku įvertinti. Jaunimui, ilgalaikiams bedarbiams, neįgaliesiems, imigrantams sunku susirasti darbą. Darbdavys yra linkęs įdarbinti labiau patyrusius darbuotojus arba pakeisti darbo vietą automatizuota alternatyva. Esant aukštam minimalaus atlyginimo lygiui žemesnės kvalifikacijos žmonės netenka galimybės įgyti patirties, kuri padėtų ateityje susirasti geriau apmokamą darbą.

PINIGAI

PINIGAI

Pinigai – tai spontaniškas ir natūralus atsakas į stoką, reiškinys, atsiradęs siekiant palengvinti mainus.

Dėl laiko ir gebėjimų stokos atsiranda ekonominių gėrybių stygius, kuris aiškiausiai pasireiškia per pinigų trūkumą. Todėl gali susiformuoti klaidingas požiūris, kad pinigai yra ne ontologinės stokos ir būtinybės matuoti atspindys, bet pats stokos šaltinis, kaltininkas. Dėl stokos reiškinio nesuvokimo į pinigus žiūrima neigiamai, manoma, kad jie apriboja žmogaus laisvę ir pasirinkimus. Daugeliui žmonių pinigai, o ne stoka yra pagrindinė problema.

Pinigai yra tapę ekonomikos sinonimu ar net visų materialinio pasaulio trūkumų simboliu. Kadangi pinigai yra nepamainomas žmonių santykių rinkoje elementas, neigiama nuomonė apie pinigus kaip reiškinį yra priskiriama ir ekonomikai, rinkai ar net žmonių bendradarbiavimui. Supratimas, kodėl pinigai egzistuoja ir kodėl valdžios manipuliavimas pinigais ne tik neišsprendžia problemų, bet dar ir sukuria naujų, padeda šią stigmą pašalinti.

Problema – požiūris į pinigus kaip į stokos šaltinį.

Kodėl pinigai kelia įtampą visuomenėje?

- Pinigai atspindi neišvengiamą ekonominių gėrybių stoką, todėl ir patys savo kiekiu yra riboti.
- Bet koks materialinis trūkumas visuomenėje pirmiausia suprantamas per pinigų trūkumą.
- Žmonių norai yra beribiai, bet dėl išteklių, ekonominių gėrybių ir laiko stokos, tenka norus apriboti.
- Ekonominė veikla, darbas, mainai ir pinigai leidžia patogiau ir greičiau sumažinti stoką, bet negarantuoja, kad bus galima patenkinti visus norus ir poreikius.
- Išteklių ir juos žyminčių pinigų stoka verčia ekonomizuoti, išteklius naudoti svarbiausiems poreikiams bei norams tenkinti.

Kaip su pinigais susijusios įtampos sprendžiamos laisvoje visuomenėje?

Norėdamas išgyventi stokos akivaizdoje, žmogus privalo užsiimti veikla, kuri generuotų pajamas. Iš darbo ir ekonominių gėrybių kūrimo gaunamos pajamos, išreikštos pinigais, leidžia mažinti stoką, pagal išgales tenkinti poreikius. Pinigai suteikia saugumo ir patogumo. Aukštas pinigų mainumas užtikrina, kad rinkos dalyviai bet kada galės pinigus iškeisti į norimas gėrybes. Pinigai universaliai išreiškia kainas, kurios palengvina visų žmogiškųjų pastangų ekonomizavimą ir leidžia rasti didesnėms ekonominės veiklos apimtims.

Kokia pinigų reikšmė laisvoje visuomenėje, kaip jie veikia žmogų, laisvę, moralę ir kultūrą?

Praplečiamas pasirinkimų ratas, galima prasmingai nukreipti veiklą. Ekonominio elgesio efektyvumo piniginis vertinimas leidžia specializuotis, įgalina sudėtingesnių procedūrų, gamybos metodų įgyvendinimą. Be pinigų ir jais išreikštų kainų būtų sudėtinga palyginti santykinę daiktų vertę, įvertinti ir pasirinkti tinkamiausią veiklą, kuri kartu nešytų ir didžiausią naudą visuomenei.

Praplečiamas pasirinkimų ratas, galima prasmingai nukreipti veiklą. Pinigai yra priemonė, įgalinanti ir aptarnaujanti spontaniinę tvarką, kurioje skirtingi individai gali pasiekti savo individualių tikslų. Asmeninė laisvė derinama su taikiu bendradarbiavimu.

Palengvinamas rūpinimasis ateities gerove. Pinigų ir ekonominis stabilumas, kai pinigai nedauginami valdžios nurodymu, leidžia planuoti ir taupyti. Galima pasirūpinti finansine gerove senatvėje, pasiruošti svarbiems gyvenimo įvykiams (vaikų mokslams, vestuvėms), ligai ir nenumatytiems atvejams. Kai pinigai stabilūs, žmogui nereikia nuolat kreipti savo minčių ir pastangų į santaupas, investicijas ir kintantį pinigų kursą bei vertę. Sutaupyty pinigų perkamoji galia reikšmingai nesumažėja per kelis dešimtmečius; atvirkščiai, pinigų vertė ir perkamoji galia dėl mažėjančių kainų turėtų augti. Taupymo priemonės būtų lengvai prieinamos bet kuriam žmogui ir nereikalautų daug specifinių žinių bei laiko sąnaudų.

Skatinamas bendradarbiavimas. Asmeninių tikslų pasiekiami per netiesioginį bendradarbiavimą. Kiekvienas daro tai, kas tenkina kitų, netgi ir nepažįstamų bei įprastais komunikacijos būdais nepasiekiamų, žmonių poreikius, už tai gauna piniginį atlygį ir tuomet gali patenkinti savuosius norus ir poreikius.

Skatinama taupymo kultūra. Kai pinigų pasiūla yra stabili, o gėrybių kiekis nuolat auga – ekonominiai dėsniai lemia kainų mažėjimą. Todėl sumažėja paskatos apsisunkinti skolomis ir palūkanomis: tiems, kurie turi kantrybės taupyti ir laukti, atlyginama mažesnėmis kainomis. Mažėja paskatos skolintis, nes suprantama, kad skolų turėjimas sumažina pasirinkimą ir apriboja galimybes.

Poreikis atskirti piniginius santykius nuo ne piniginių visuomet išlieka aktualus. Žmonėms trūksta tiek materialių, tiek dvasinių gėrybių, pavyzdžiui meilės ir draugystės. Todėl nuolat kyla pagunda sumaišyti piniginę erdvę su nepinigine. Skirtis tarp piniginių ir nepiniginių santykių yra asmeninis iššūkis – pats žmogus turi nuspręsti, kur ji turėtų būti. Šis iššūkis išlieka aktualiu kiekvienoje santvarkoje.

Kaip pinigų trūkumo problema sprendžiama per valdžios intervenciją?

Valdžia problemas sprendžia mažindama pinigų ribotumą, sukurdama mechanizmus, kurie didina pinigų kiekį, juos tiesiog dirbtinai dauginant. Tam, kad pinigai atliktų savo, kaip mainų priemonės, funkciją, jų kiekis privalo būti ribotas, jie turi išlaikyti savo vertę. Klaidingas požiūris į pinigus verčia manyti, kad bent iš dalies panaikinus pinigų ribotumą, stokos patyrimą galima sušvelninti.

Teigiama, kad monopolizuotas pinigų leidimas ir dauginimas skatina ekonomiką, užtikrina užimtumą, leidžia išlaikyti stabilų kainų augimą. Pinigų pasiūla didinama centriniais bankams reguliuojant palūkanų normą, perkant ir parduodant finansinį turtą, keičiant užstato politiką, privalomų rezervų normą ir kt.

Koks valdžios intervencijos poveikis žmogui ir kultūrai?

Kuriama iliuzija, kad stoką galima panaikinti, o neribotus norus patenkinti. Dauginami ir į rinką leidžiami pinigai laikinai sumažina išteklių ribotumo patyrimą. Žmonėms atrodo, kad jie yra turtingesni, kad gali įsigyti daugiau. Ignoruojamas faktas, kad didinant pinigų kiekį, gėrybių nepadaugėja. Sukuriamas dirbtinis ir trumpalaikis užtikrintumo ir pasitenkinimo jausmas, kuris subliūkšta prasidėjus finansų krizei.

Atsiskaitymas už stokos panaikinimo iliuziją perkeliamas mažiau apsaugotoms žmonių grupėms ir ateities kartoms. Pinigų spausdinimas yra naudingas tiems, kurie pirmieji gauna naujus pinigus, kol kainos dar nėra pakilusios. Ilguoju laikotarpiu pinigų spausdinimas kelia kainas, nes prekių nepadaugėja. Stokos ignoravimas sukelia infliacijos virusą ir jį palaiko.

Finansinė ateitis kelia baimę. Sunkiau apsidrausti nuo ateities neužtikrintumo. Dėl pinigų dauginimo neišvengiami verslo ciklai sukelia pernelyg spartų ekonomikos ir kainų augimo tempą bei užimtumo svyravimus. Didelis pajamų, kainų ir santaupų kitimas sukuria nesaugumą, infliacija daro ateitį dar labiau neapibrėžtą.

Asmeninių finansų planavimas tampa sudėtingas. Nuolat kylant kainoms ir pinigams nuvertėjant, taupymas reikalauja pastangų ir žinių. Norint, kad taupymas nebūtų nuostolingas, pinigai turi būti investuojami į tokį turtą, kurio vertė per laiką nemažėja. Tai sudėtinga nesidomintiems investavimu. Mąstymui apie pinigus ir turtą tenka skirti daugiau laiko ir dėmesio.

Stiprėja beviltiškumo jausmas. Tuos, kuriuos finansinė našta ir priklausomybė nuo bankų itin slegia, apima neviltis. Trūkstant žinių arba nepasisekus sėkmingai investuoti, rizikuojama prarasti didelę gyvenimo santaupų dalį. Tai skatina neteisingumo jausmą, nusivylimą, apatiją, susitaikymą su negatyvia situacija, nepasitikėjimą savimi ir aplinka.

Skatinama vartotojiška, gyvenimo į skolą kultūra. Kai centriniai ir komerciniai bankai kuria pinigus ir šiuo pagrindu išduoda paskolas, sumažėja paskata taupyti. Žmonės yra skatinami skolintis ir tokiu būdu savo norus iškart patenkinti. Pavyzdžiui, taupyti keliasdešimt metų, siekiant nusipirkti namą, nebėra geriausias sprendimas sistemoje, kuri pasižymi nesibaigiančiu pinigų kiekio didėjimu ir kainų augimu. Tie, kurie skolinasi, tampa laimėtojai, lyginant su tais, kurie taupo. Trumpo laikotarpio vartotojiškas elgesys pasiteisina.

Jauni žmonės gyvena šia diena ir niekina tuos, kurie nori juos išmokyti senamadiškos moralės bei taupumo. Infliacija skatina neatidėliotino pasitenkinimo mentalitetą, kuris yra priešingas disciplinai ir amžiniems principams, tokiems kaip ilgo laikotarpio investavimas ateities kartų gerovei užtikrinti.

Thomas E. Woodsas „Money and Morality: The Christian Moral Tradition and the Best Monetary Regime“

Formuojasi finansinė priklausomybė ir stresas. Dėl kylančių kainų ir žemų palūkanų, skolintis yra patrauklu. Įsiskolinęs žmogus tampa finansiškai priklausomas. Dėl aukšto skolos lygio žmonės beveik nebeturi erdvės klysti. Net trumpas nedarbo laikotarpis gali šeimas vesti prie streso.

Visuomenėje tarpsta neteisingumas, nelygybė. Naujų pinigų paskirstymas palankus tiems, kurie juos gauna ir išleidžia dar nepadidėjus kainoms. Paskirstymas žalingas tiems, kurie naujuosius pinigus gauna vėliau, kai kainos jau būna išaugusios. Pasiturintys žmonės turi pranašumą, lengvesnį priėjimą prie naujų pinigų, nes gali pasiūlyti užstatą. Tokioje sistemoje atsiranda didelis skolinimosi poreikis. Neturtingas asmuo susiduria su sunkumais, norėdamas gauti paskolą, nes neturi nuosavybės. Stiprėja skirtumas tarp dviejų žmonių grupių: jau turintys turto pasiturintys žmonės ir turto neturinti neturtingųjų klasė. Tokia nelygybė iškraipo natūralius visuomenės procesus, praturtina tuos, kurie nebūtinai to nenusipelnė, ir stiprina nepasitenkinimą, susvetimėjimą visuomenėje.

Atsiranda įtampa tarp vartotojų ir verslininkų. Vartotojams, neturintiems išsamių žinių apie pinigų sistemą ir jos veikimo pasekmes, vis didėjančios kainos gali atrodyti verslininkų valios ir veiksmų padarinys. Dėl augančių kainų, mažėjančių pajamų ir silpstančios perkamosios galios vartotojai gali imti kaltinti verslininkus, nors šiuo atveju kainų augimas nėra jų sprendimo rezultatas.

Imama gyventi hiperrealybėje. Pinigai suprantami kaip įrankis pasiekti tokį gyvenimą, kokį nori, turėti tai, ko geidi. Pinigai yra vienas svarbiausių vertės matų, stabilumo, tęstinumo ir visuomeniškumo įrankis. Tačiau pinigai, dauginami tiesiog iš oro, neturi šių savybių. Tokie pinigai nėra realių gėrybių atspindys, viena kupiūra tiesiog atspindi kitą. Pinigai tėra simuliakras, kopija to, kas neturi originalo. Todėl ir visa kita gali imti atrodyti nerealų, nyksta vertės pojūtis. Nepasitikėjimas pinigais veda į nepasitikėjimą pačia realybe.

“

Darant pinigų beverčiais, infliacija grasina sugriauti ir sunaikinti visą vertės pojūtį visuomenėje.

Paulis Cantoras „Hyperinflation and Hyperreality: Thomas Mann in Light of Austrian Economics“

VARTOJIMO ĮPROČIAI

VARTOJIMO ĮPROČIAI

Žmonės dirba ir leidžia uždirbtus pinigus savo norams ir poreikiams tenkinti: namams, maistui, išsilavinimui, laisvalaikiui ir kt. Kaip gyventi ir elgtis renkamosi, atsižvelgiant į asmeninius polinkius ir vertybes, kiekvienas sprendžia pagal subjektyvias preferencijas. Neįmanoma pasirinkti tobulai, nes žmonės yra apriboti laiko, išteklių ir žinių. Normalu, kad kiekvienam pasitaiko abejonių, ar įsigyta tai, ko reikia, ar priimti tinkamiausi sprendimai.

Išteklių, laiko ir žinių trūksta ne tik vartotojams, bet ir gamintojams. Tai lemia, kad rinkoje nesukuriami tobuli produktai. Sukuriami tokie, kokie įmanomi pagal fizinio pasaulio duotybes ir apribojimus.

Problema – žmonės dėl savo pačių ir aplinkos netobulumo turi tokių įpročių arba priima tokius sprendimus, kurie gali būti žalingi jiems patiems.

Kodėl kyla įtampos, susijusios su vartojimo pasirinkimais?

- Žmogus klysta, jo pasirinkimai nėra tobuli. Renkamasi geriausią iš žinomų alternatyvų, vadovaujantis tuo metu turimomis žiniomis, intelektiniais gebėjimais ir visuomet spaudžiant laikui. Žmogus gali išsikelti netinkamus tikslus ar tinkamų tikslų įgyvendinimui pasirinkti netinkamas priemones.
- Neįmanoma numatyti visų elgesio pasekmių. Žmogus neturi ir dažnai nesiekia gauti visos informacijos, kuri susijusi su jo paties veiksmais ir galimais jų padariniais. Jam reikalinga informacija yra išsklaidyta ir padirka, o žmogus turi priimti ne vieną sprendimą, tad jam trūksta laiko, gebėjimų ir energijos. Aplinkybės nuolat keičiasi dėl nuo mūsų nepriklausančių priežasčių, todėl realiame pasaulyje pasekmes prognozuoti, ateitį nuspėti yra sudėtinga.
- Produktai nėra tobuli. Rinkoje gaminamos vartotojams reikalingos prekės, bet jos nėra idealios. Tenka derinti vartotojų norus ir realias galimybes. Pavyzdžiui, būtų gerai, kad energijos rūšys būtų efektyvesnės, lengviau kaupiamos, mažiau kenksmingos aplinkai, pigesnės, bet visa tai suderinti nėra realistiška.

-
- Egzistuoja informacijos asimetrija, kai viena sandorio pusė apie produktą žino daugiau. Įprastai pardavėjas turi daugiau informacijos nei pirkėjas. Pirkėjas, turėdamas ne visą informaciją, gali apsigauti ir pasirinkti tokį variantą, kuris neatitinka jo lūkesčių.
  - Rinkoje veikia netobuli žmonės. Kita sandorio šalis gali apgauti. Siekdami trumpalaikės naudos pardavėjai gali suteikti klaidingą informaciją.

Kokie vartojimo įpročių įtampų sprendimo būdai egzistuoja laisvoje visuomenėje?

Gamintojai ir vartotojai savarankiškai renka informaciją, domisi, kaip minimizuoti neigiamas pasekmes, ieško geriausių priemonių. Informacija dalijamasi. Vartotojai tiesiogiai reitinguoja pardavėjus, gamintojus. Gamintojai ir pardavėjai taip pat vertina klientus. Verslininkai atsiliepią į vartotojų saugumo poreikį. Verslai, konkuruodami dėl vartotojų, stengiasi atsiliepti į jų patiriamas įtampas: teikia rūpimą informaciją, kreipiasi į standartų garantavimo įmones, laboratorijas, leidžia prekes grąžinti ir pan. Garantuojama tiek saugumo, kiek tomis sąlygomis įmanoma.

Koks laisvos visuomenės sprendimų poveikis žmogui ir kultūrai?

Žmogus mokosi ir tobulėja. Norint priimti asmeniškai svarbų sprendimą – domimasi, eksperimentuojama ir taip mokomasi iš klaidų. Jaučiamas grįžtamasis ryšys ir prisiimama atsakomybė už pasirinkimus. Todėl ilgainiui sprendimų priėmimas tampa lengvesnis, žinoma, kaip koreguoti elgesį, kad pasirinkimai atneštų laukiamų rezultatų. Mokosi ir tobulėja ne tik vartotojas, bet ir gamintojas, pardavėjas.

Skatinamas tiesioginis bendradarbiavimas. Abu sandorio dalyviai nėra formaliai suvaržyti patys spręsti problemas, keisti netenkinančią situaciją be tarpininko įsikišimo. Tokiu būdu problemos išsprendžiamos tiksliau, greičiau, mažesnė nenumatytų neigiamų pasekmių tikimybė, atkuriamas ir puoselėjimas pasitikėjimas, noras sumažinti kitam nepatogumą ir taip jį išsaugoti kaip klientą ar gamintoją, pardavėją.

Visuomenės nariai skatinami rūpintis ir pasitikėti vieni kitais. Potencialūs vartotojai vadovaujasi kitų pasidalinta informacija apie pardavėją, prekių kokybę, aptarnavimą ir pan. Vartotojai yra suinteresuoti rasti ir palikti naudingą atsiliepimą. Pardavėjų reputacijai svarbu geri vertinimai. Dalijantis informacija mažinama informacijos asimetrija, kuriama pasitikėjimu grįsta kultūra.

Stiprinama inovacijų kultūra, kūrybiški įtampų sprendimo būdai. Stengiantis sumažinti nesaugumą, susijusį su vartojimu, nuolat kuriamos, tobulinamos ir naudojamos naujos vartotojų, gamintojų ir pardavėjų lūkesčius tenkinančios priemonės. Technologinis progresas ne tik atliepia besikeičiančius poreikius, bet kartu skatina tobulinti pasirinkimo gebėjimą. Tik laisvai rinkdamiesi, ką vartoti, galime išmokti prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos, susitarti ir tobulėti.

Kaip vartojimo įpročių įtampos sprendžiamos per valdžios intervenciją?

Valdžia teigia, kad žmogus dažnai yra nepajėgus tinkamai nuspręsti, ką vartoti, todėl reikalingas valdžios įsikišimas. Asmeninės abejonės dėl vartojimo pasirinkimų perkeliamos į fundamentalų lygmenį.

Paternalistinė politika – tai valdžios intervencija, siekiant kontroliuoti individualius vartojimo įpročius. Paternalizmas remiasi prielaida, kad valdžia geriau žino, kas naudinga individui ir gali jį priversti „teisingai“ rinktis draudimais ir įstatymais. Teigiama, kad riboti pasirinkimo laisvę galima, kai intervencija maksimizuoja naudą ir minimizuoja žalą.

Koks valdžios intervencijos sprendimų poveikis žmogui ir kultūrai?

Sukuriama iliuzija, kad įmanoma priimti tobulus sprendimus ir kad tą užtikrinti gali valdžia. Ignoruojami pamatiniai pasaulio ir žmogaus netobulumai – neįmanoma turėti visos įmanomos informacijos apie pasirinkimą, nėra tobulo teisėjo, kuris už kitus gali pagrįstai ir objektyviai nuspręsti, kaip pasirinkti yra teisingiau.

Pažeidžiamas asmenybės formavimosi mechanizmas. Sutrikdomas pagrindinis laisvės išraiškos ir asmenybės formavimosi principas – žmonės nebėra laisvi siekti savo tikslų savo pasirinktomis priemonėmis. Tokie asmenybės formavimosi svarbūs aspektai, kaip atsakomybė už sprendimų padarinius, mokymasis iš klaidų, elgesio korekcija, sprendimas apie tikslų ir priemonių teisingumą, saugumo užtikrinimas – eliminuojami, jų kontrolė perleidžiama valdžiai. Asmenybės formavimasis tampa priklausomas nuo valdžios arba net jos konstruktui.

Gebėjimas savarankiškai spręsti sumenksta, paternalistiniai lūkesčiai auga. Pradėjus reguliuoti vieną sritį ir sumažinus savarankiškų sprendimų poreikį, netrukus gebėjimas spręsti sumenksta ir valdžios pagalbos imamasi tikėtis iki tol nekontroliuotose srityse. Manoma, kad kontrolė būtina tam, kad išvengtume chaoso, kad protingus sprendimus gali priimti tik valdžia, o ne patys žmonės.

“

Kadangi modernios ekonomikos sąlygomis esame priklausomi nuo kitų, ekonomikos planavimas iš esmės apimtų mūsų viso gyvenimo planavimą. Beveik nėra jokios srities – nuo mūsų pirminių poreikių iki santykių su šeima, nuo mūsų darbo iki poilsio, – kurioje planuotojas negalėtų vykdyti savo „sąmoningos kontrolės“.

Friedrichas A. Hayekas „Kelias į vergovę“

Individualias vertybes slopina universalios elgesio normos. Skirtingi žmonės turi skirtingus lūkesčius, vertybes, įsitikinimus, kas yra tinkama, teisinga, naudinga, žalinga ir t. t. Paternalistinė politika individualių įsitikinimų negerbia ir bando kurti universalią vertybių sistemą. Žmonės verčiami laikytis valdžios teisingomis laikomų elgesio normų, tačiau tai išbalansuoja individualų vertybinį kompasą. Atsiranda susipriešinimas tarp įsisąmonintų ir primestų vertybių.

Silpnėja šeimos auklėjamasis vaidmuo. Politinė galia, o ne šeimos vyresniųjų auklėjimas, pavyzdys ir nuoširdus rūpestis tampa elgesio ir vertybiniu navigatoriumi.

Nyksta pilietinės visuomenės bruožai. Sudarant saugumo iliuziją, valdžiai tampa lengviau manipuliuoti individu. Atrofuoja gebėjimai savarankiškai priimti sprendimus, būti už juos atsakingiems, reikšti savo nuomonę. Visuomenėje prarandamas poreikis keisti informacija tarpusavyje, įprantama kliautis paternalistiniais instrumentais. Sprendimų priėmimas ir jų pasekmės tampa ne asmens, ne piliečių, o valdžios atsakomybe. Valdžios nepasitikėjimas piliečiais perauga į jų pačių nepasitikėjimą savimi ir kitais.

PARAMA

PARAMA

Skurdas – tai išteklių neturėjimas ar negebėjimas jais pasinaudoti, lemiantis tai, kad a) asmuo stokoja išteklių būtinausiems fiziniams poreikiams patenkinti (maistas, būstas, apranga), b) asmuo negali patenkinti objektyvių poreikių, suformuotų pagal tam tikrą konkrečioje visuomenėje priimtą standartą.

Visuomet bus situacijų, kuomet kam nors ko nors trūks. Materialinių gėrybių stygius ir skurdas, kaip ekstremali jo forma, laiko, gebėjimų ar santykių trūkumas – tai konkrečios ontologinės stokos apraiškos. Stoka pasireiškia ir per natūralias žmogiškas savybes – visi žmonės yra riboti: klystantys, turintys trūkumų, netobuli. Net ir patys turtingiausi, disponuoja ribotu išteklių kiekiu.

Susidūrimas su įvairaus tipo stokos apraiškomis žmonėms sukelia įtampą, kurią jie stengiasi sumažinti veikdami, dalyvaudami mainuose, tačiau bendrąja prasme stoka yra neišvengiama ir nepanaikinama.

Pripažinti tai, kad nepriteklius yra natūrali būseną, o stoka bendrąja prasme yra nepanaikinama, nereiškia, kad parama skurstantiems yra neprasminga. Žmonės jaudina tai, kad kitų žmonių būtinieji poreikiai yra nepatenkinami. Matydami stokojantį žmogų, kiti visuomenės nariai jam yra linkę padėti.

Problema – išteklių neturėjimas ar negebėjimas jais pasinaudoti, kad žmogus užtikrintų savo ar šeimos gerovę.

Kodėl skurdas egzistuoja?

- Dėl žmogaus psichinių, fizinių sutrikimų ar asmeninių savybių, kai jis negali pasinaudoti pagrindiniais gerovės kūrimo būdais – darbu, nuosavybe ar mainais.
- Dėl nepalankių, negatyvių fizinės aplinkos sąlygų: materialių išteklių trūkumo, stichinių nelaimių.
- Dėl nepalankios socialinės aplinkos: susiklosčiusios situacijos, kai skurdas perduodamas iš kartos į kartą.
- Dėl netinkamų asmeninių sprendimų ir savybių: prasiskolinimo, išlaidavimo, netaupymo, tinginystės.

Kokie skurdo sprendimo būdai egzistuoja laisvoje visuomenėje?

Žmonėms iš prigimties būdinga savanoriška pagalba kitiems. Žmonės yra empatiški ir užjaučiantys, jiems rūpi, kad kitų poreikiai nėra patenkinti, ir jie yra linkę aukoti stokojantiems. Institucionalizuota savanoriška paramos sistema atsiranda iš pasikartojančių vienkartinės paramos aktų. Taip buvo atsilepiama į skurdą iki valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos sukūrimo. Negalintieji savarankiškai užsitikrinti pajamų remiami daugeliu skirtingų būdų: artimųjų ir kaimynų parama, brolijų, bažnyčios ir labdaros teikiama pagalba.

Koks laisvos visuomenės sprendimų poveikis žmogui ir kultūrai?

Skatinamos pozityvios charakterio savybės: meilė, solidarumas, altruizmas, dosnumas, dėkingumas. Jos yra puoselėjamos savanoriškuose ir abipusiuose santykiuose ir paverčia socialinę pagalbą tradicijomis ir moralės normomis.

Užmezgamas tiesioginis asmeninis ryšys. Tai sudaro galimybes susitapatinti su paramos gavėju – kuo labiau skurstančiojo situacija yra žinoma, tuo labiau kitas jam bus linkęs padėti. Sumažinamas atotrūkis tarp paramą gaunančių ir ją teikiančių.

Suteikti paramą skurstančiam bendruomenės nariui – nerašyta norma, bendruomenės narių moralinė pareiga. Bendruomenėje žmonės sieja abipusiai santykiai, jaučiamas natūralus įsipareigojimas pagelbėti šalia esančiam. Minimali pagalba stokojančiajam artimoje aplinkoje suteikiama beveik visuomet. Tyrimai rodo, kad mažiau pasiturintys visuomenės nariai yra labiau linkę padėti skurstantiems, nes jiems paprasčiau su jais susitapatinti.

Parama laisvoje visuomenėje reiškia ne tik aprūpinimą materialinėmis gėrybėmis, bet ir socializacijos galimybę. Tai bendravimas, bendradarbiavimas, informacija apie darbo vietas, laikina pastogė ar rekomendacijos, būtinos įsidarbinimui. Tam tikrais atvejais tokia parama gali būti efektyvesnė nei materialinė.

Paramos teikėjai jaučia pasitenkinimą. Teikiant paramą tiesiogiai yra patenkiami pamatiniai socialinių ryšių poreikiai. Daugiau pasitenkinimo yra patiriama, kai paramos teikėjas jaučiasi tiesiogiai prisidėjęs prie teigiamų pokyčių ir tai padaręs laisva valia.

Pastangos nukreipiamos į žmogaus įgalinimą. Tikslas yra, kad pats žmogus vėl taptų atsakingu už savo gyvenimą, imtų rūpintis savimi ir pasijaustų naudingą, pilnaverčiu visuomenės nariu. Šio tikslo siekiama specialiai konkrečiam žmogui pritaikytomis priemonėmis, ieškant paties veiksmingiausio problemos sprendimo.

Stiprinamos su savigarba susijusios charakterio savybės. Privati parama yra nukreipta į stokojančio žmogaus įgalinimą. Ji teikiama asmeniškai ir betarpiškai. Taip stiprinamas savarankiškumas, asmeninė atsakomybė, didžiavimasis savo pasiekimais, rūpinimasis sveikata, investuojama į pajamas generuojančius gebėjimus.

Atjautai, dosnumui ir dalijimuisi visuomet bus poreikis ir erdvė. Sunkumai ir nepritekliai visuomet išlieka, tai skatina puoselėti tarpusavio ryšius ir dalintis.

Kaip skurdo problema sprendžiama per valdžios intervenciją?

Šiandien valstybinė socialinė parama yra suprantama kaip pagrindinis būdas spręsti skurdo ir nepritekliaus problemas. Populiariausios priemonės yra piniginės išmokos, pašalpos. Tačiau valdiška parama yra anoniminė ir centralizuota. Ji teikiama pagal universalius kriterijus, todėl nebūtinai sprendžia tikrąsias problemas, kurios yra individualios. Socialinės paramos programos yra ne tik neefektyvios ir brangios. Jos sukelia neigiamų neekonominių pasekmių.

Kaip skurdo problema sprendžiama per valdžios intervenciją?

Netaiklia parama žmogus atribojamas nuo tobulėjimo šaltinio – atsiliepimo į stoką savo darbu. Kai pajamos iš paramos pakeičia darbo pajamas, žmogui neleidžiama džiaugtis darbo vaisiais, išpildyti savo potencialo. Mažinamas noras investuoti į produktyvius gebėjimus. Jei galima gauti tai, ko trūksta, neįdedant darbo bei asmeninių pastangų – mažinamos paskatos mokytis ir tobulėti.

Parama suprantama ne kaip pagalba ir malonė, bet kaip tai, „kas man priklauso“. Kuriama iliuzija, kad skurdą galima panaikinti be asmeninių pastangų. Formuojasi požiūris, kad pats žmogus nėra atsakingas už savo situaciją, o atsakomybę ištraukti jį iš skurdo turėtų tekti kam nors kitam. Ilguoju laikotarpiu tokie žmonės pradeda matyti save kaip bejėgius, kurie privalo gauti paramą, nieko už tai nesiūlydami mainais.

Parama pradedama traktuoti ne kaip pagalba žmogui „atsitiesti“, o kaip gyvenimo būdas. Stengiamasi prisitaikyti prie paramos sistemos. Formuojasi sluoksnis gyventojų, kurių veiksmams nukreipti ne į darbo paieškas ar verslo kūrimą, o į gyvenimą iš pašalpų.

Formalūs paramos kriterijai skatina sukčiavimą. Atsiranda paskata teikti klaidingą informaciją apie save, taip specialiai pakreipiant savo gyvenimą, kad būtų galima atitikti pagalbos kriterijus. Pavyzdžiui, kai parama teikiama tik vienišioms tėvams, skurstantys kartu gyvenantys tėvai gali rinktis meluoti apie savo šeiminių padėtį, siekdami gauti paramą.

Menksta paramos davėjų motyvacija. Formuojasi požiūris, kad svetimais žmonėmis pasirūpinti turi kas nors kitas. Atsakomybė perkeliama valdžiai, atrofuojasi empatija, užuojauta, kartu sumenksta savanoriškas altruizmas, pasiryžimas padėti.

Mažėja paramos davėjų pasitenkinimas. Nejaučiamas ryšys su paramos gavėjais, nematoma, kokį poveikį padarė suteikta parama. Donorai nesijaučia realiai prisidėję prie situacijos gerinimo.

Paramos davėjai ir gavėjai supriešinami. Formuojasi paramos gavėjų nuostata, kad jų nepriteklis yra kito asmens praturtėjimo priežastis. Paramos teikėjai į paramos gavėjus pradeda žiūrėti kaip į sistemos „siurbėles“, o ne kaip į tuos, kuriems reikia padėti. Dalis mokesčių mokėtojų, kurių lėšomis yra finansuojamas paramos teikimas, prieštarauja tokiam jų turto nusavinimui ir panaudojimui.

Atrofuojasi gebėjimai atjausti. Bandoma suvalstybinti, centralizuoti meilę ir empatiją – direktyvinė parama sudaro iliuziją, kad šias vertybes galima deleguoti, tačiau išties jos yra paremtos nuoširdžiu pasiryžimu padėti arba asmeniškai, individualiu tarpusavio ryšiu. Moralūs sprendimai negalimi ten, kur nėra laisvo apsisprendimo. Centralizuotas paramos paskirstymas lemia tai, kad donorai tampa privalomai paramą teikiančiais anonimais.

“

Neprotinga manyti, kad politikai yra labiau užjaučiantys nei tie, kurie juos išrinko, o sprendžiant iš jų sprendimų padarinių, nėra prasmės manyti ir kad jie yra protingesni.

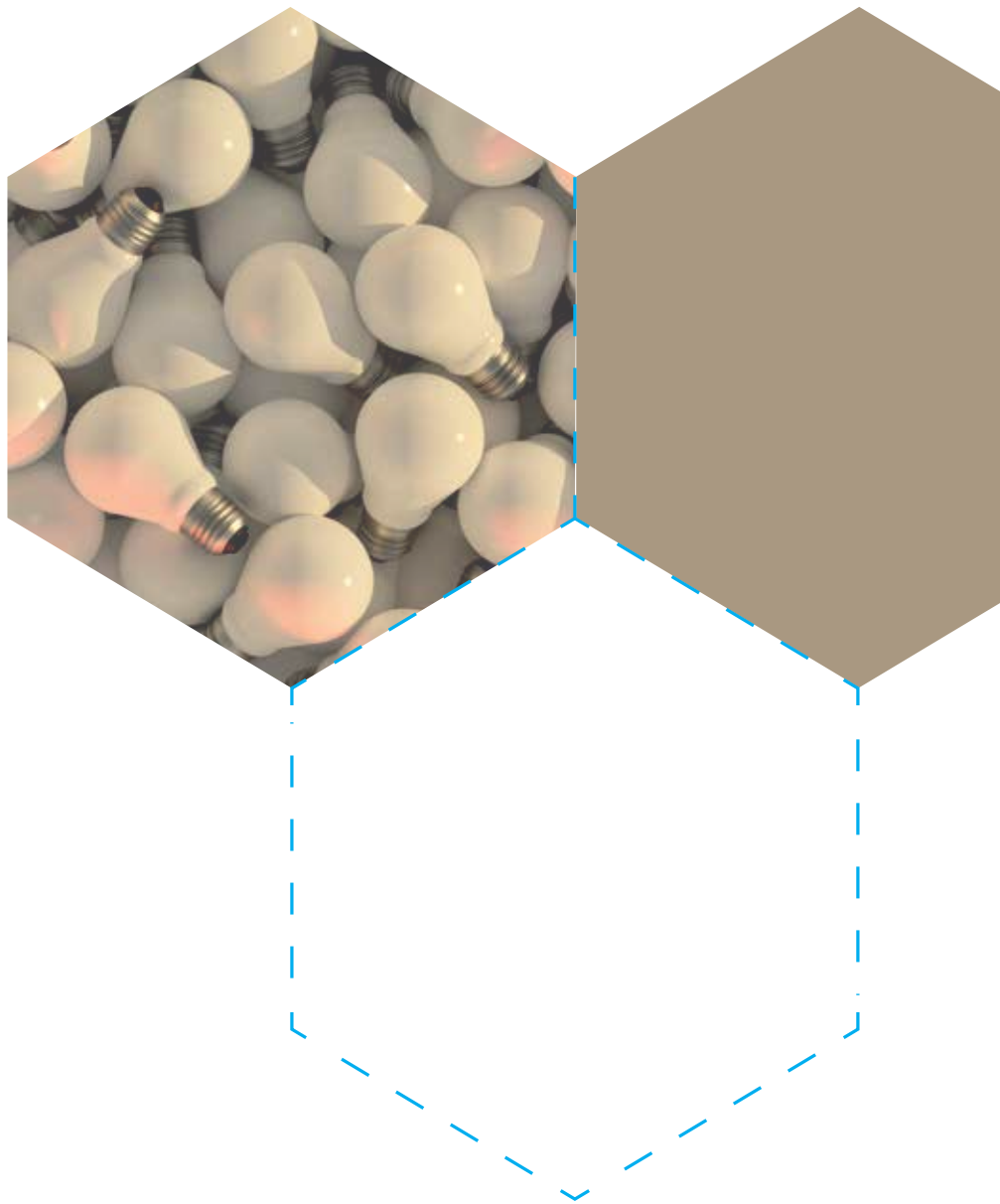
Lawrence Reedas "Incentives and Disincentives: They Really Do Matter!"

Sunaikinamas socialinių ryšių pagrindas. Skatinamas atsiribojimas. Nelieta pagrindo realizuoti bendruomeniškumui, pastangoms dirbti kartu, gebėjimui atpažinti kitų poreikius ir į juos atsiliepti.

Nyksta rūpinimosi artimaisiais tradicija. Dėl to nukenčia silpnesnieji visuomenės nariai – pagyvenę žmonės ir vaikai, kurių galimybės sumažinti skurdą yra ribotos.

Piniginė parama ne visuomet yra tai, ko labiausiai reikia. Parama yra universalizuota, jos priemonės yra bendrojo, o ne individualaus pobūdžio. Dažnai finansinė parama nespėdžia tikrosios problemos ir skurdo priežasčių, kurios gali būti susijusios su individualiomis asmens savybėmis ir susiklosčiusia situacija.

PRIEDAI

1 priedas. Du atsako į stoką tipai ir jų pasekmės

Į stoką galima atsakyti dviem būdais – laisvais sprendimais arba valdžios intervencija. Šie atsako būdai turi skirtingas pasekmes žmonėms, jų moralei ir kultūrai. Ta pati logika gali būti pritaikyta, nagrinėjant įvairias viešosios politikos sritis.

Laisvoje visuomenėje

Valdžios intervencijos sąlygomis

Statusas prigimtinės tvarkos atžvilgiu

Natūralus, atliepantis į būties ir žmogaus tikrovę.

Socialiai prievartiniu būdu sukonstruotas, atsietas nuo prigimtinės tvarkos, jai prieštaraujantis.

Stokos pažinimas

Palankesnės sąlygos pažinti stoką, nes į ją atsakoma tiesioginiu asmeniniu ar bendru veikimu.

Apribotos sąlygos pažinti stoką, nes atsakas vyksta per tarpininką – valdžią.

Galimybė pamatyti pozityvų stokos, kaip nepamainomo variklio, vaidmenį. Į žmogaus veikimą pažvelgti kaip į tobulėjimo ir pasaulio tobulinimo instrumentą, o ne pastangas, nukreiptas į visišką stokos panaikinimą.

Linkstama atsakomybę už stokos mažinimą perduoti politinėms institucijoms.

Nuolatinis dialogas ir niekad nenutrūkstanti stokos bei atsakančio ir tuo pat metu atsakingo žmogaus sąveika.

Stoka priimama kaip neteisingumas, kurį reikia panaikinti politinėmis priemonėmis.

Žmonės nebeatpažįsta naujai atsiveriančių stokų, atbunka tikrovės spaudimui.

Atsakas į stoką, institucijų radimasis

Spontaniškas ir palaipsnis. Žmonėms tiesiogiai atsakant į stoką, jų sprendimams kartojantis, siekiant veiklą tęsti ir plėsti ateityje, atsiranda savanoriškos institucijos.

Atsakas perduodamas valdžiai. Institucija atsiranda po to, kai informacija apie stoką tampa vieša per skundus, peticijas, politines programas, lobizmą. Priimami politiniai sprendimai dėl atsako, numatomos priemonės, skiriamas finansavimas ir sukuriama galios struktūra.

Atsako į stoką rezultatas

Pasiekti rezultato įmanoma dažniausiai tik iš dalies, paliekant erdvės naujoms savanoriškoms pastangoms ir tobulėjimui.

Egzistuoja prigimtinė laiko ir išteklių taupymo paskata.

Pasiekti rezultato įmanoma dažniausiai tik iš dalies, atveriant galimybes valdžios plėtrai į naujas erdves, naujoms intervencijos priemonėms.

Nelieka natūralios laiko ir išteklių taupymo paskatos.

Pasekmės moralei

Moralinis elgesys nebūtinai tobulas, tačiau yra erdvės laisvai valiai, jaučiamos moralinės sprendimų pasekmės sau, kitam ir pasauliui.

Palankios sąlygos plėtotis individualioms vertybėms, jas įsisąmoninti ir jomis vadovautis.

Moralė didele dalimi deleguota valdžiai, todėl laisva valia dezorientuota, sunkiau praktikuoti individualias vertybes.

Moraliniai sprendimai apsiriboja tuo, ar sutikti su nustatytais taisyklėmis. Plinta asmeninis neatsakingumas, socialinis abejingumas. Moralų elgesį pakeičia moralizavimas.

Reakcija į negatyvias pasekmes

Kai rezultatai netenkina, elgesys koreguojamas, kad ateityje neplanuotų negatyvių pasekmių būtų galima išvengti ar jas minimizuoti.

Ištikus krizei, žmonės nepajėgia adekvačiai veikti.

Įstatymai, skundai, peticijos, politinės programos, lobizmas, korupcija ir pan. – iš naujo nueinamas visas ratas, kol informacija apie nesėkmę pripažįstama, priimami intervenciniai sprendimai, plėtojamos priemonės, kuriami įstatymai, skiriamas finansavimas.

2 priedas. Stokos reiškinių (ne)pažinimo pasekmės

*Stokos reiškinių
pažinimo sąlygomis*

*Kai stokos
reiškinius nepažįstamas*

Pasaulio ir žmogaus ribotumas

Sudaromos prielaidos, kad pasaulėžiūra ir iš jos išplaukiantys veiksmai labiau atitiktų būties struktūrą ir žmogaus ribotumą. Gali būti priimamas pozityvusis stokos vaidmuo ir taip sudaromos prielaidos asmeninėms ir socialinėms įtampoms mažinti.

Neigiamas arba ignoruojamas, o pati ontologinė stoka priimama kaip neteisingumas ir naikintinas blogis. Tai veda į prigimtinės tvarkos nepaisymą, utopijų kūrimą ir gyvenimą iliuzijomis.

Žmogaus veiksmas

Atsiskleidžia kaip tobulinantis pasaulį ir žmogų. Suprantama, kad žmogaus veiksmo prasmė – ne stokos panaikinimas, kad stoka yra tarsi amžinasis variklis, verčiantis žmogų tobulėti ir tobulinti pasaulį.

Jam priskiriamas stokos panaikinimo vaidmuo. Kai jos panaikinti nepavyksta, gimsta nepasitenkinimas, pretenzijos, susiskaldymas, ieškoma prievartinių ir centralizuotų alternatyvų.

Pasaulio ir žmogaus ribotumas

Sudaromos prielaidos, kad pasaulėžiūra ir iš jos išplaukiantys veiksmai labiau atitiktų būties struktūrą ir žmogaus ribotumą. Gali būti priimamas pozityvusis stokos vaidmuo ir taip sudaromos prielaidos asmeninėms ir socialinėms įtampoms mažinti.

Neigiamas arba ignoruojamas, o pati ontologinė stoka priimama kaip neteisingumas ir naikintinas blogis. Tai veda į prigimtinės tvarkos nepaisymą, utopijų kūrimą ir gyvenimą iliuzijomis.

Žmogaus veiksmas

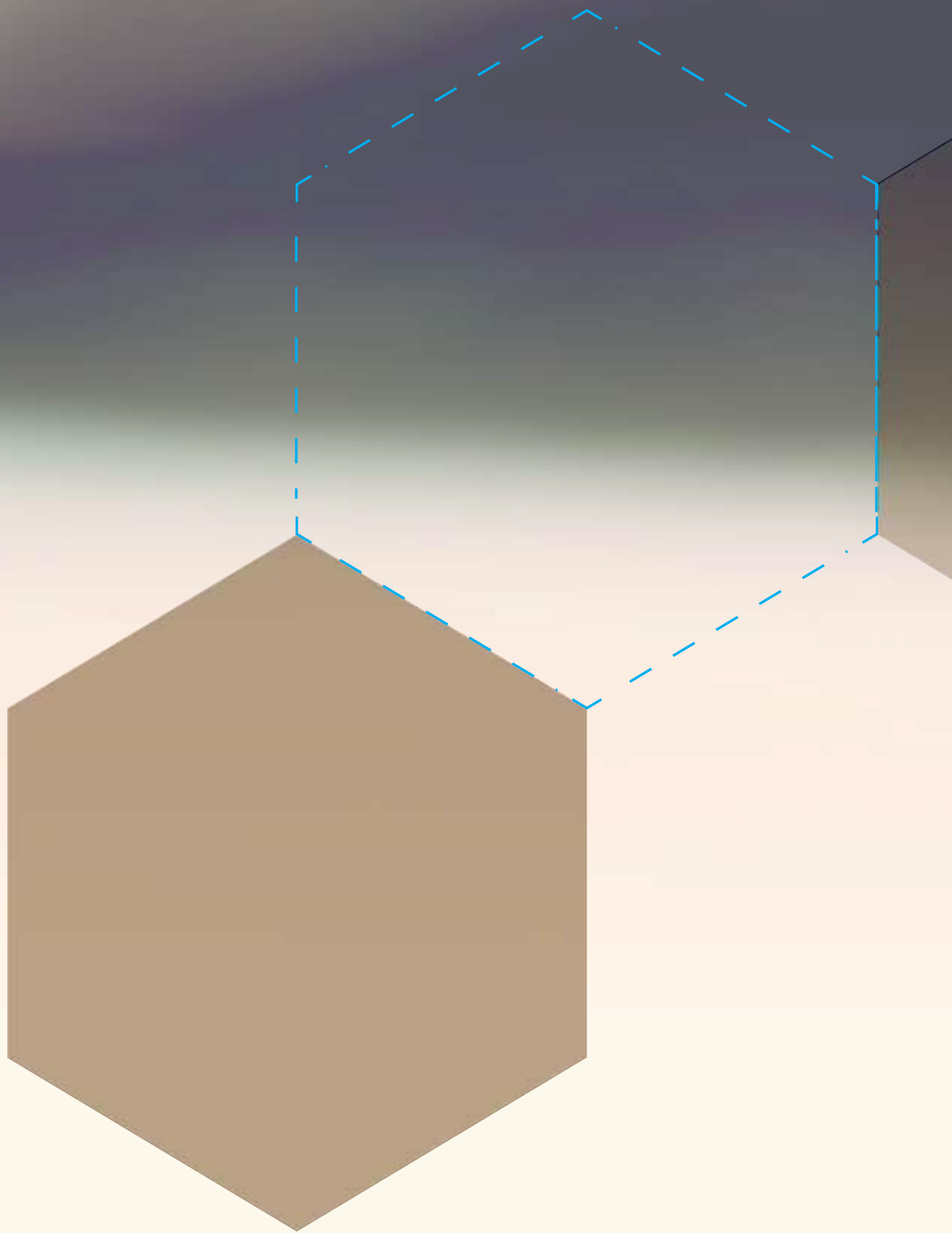
Atsiskleidžia kaip tobulinantis pasaulį ir žmogų. Suprantama, kad žmogaus veiksmo prasmė – ne stokos panaikinimas, kad stoka yra tarsi amžinasis variklis, verčiantis žmogų tobulėti ir tobulinti pasaulį.

Jam priskiriamas stokos panaikinimo vaidmuo. Kai jos panaikinti nepavyksta, gimsta nepasitenkinimas, pretenzijos, susiskaldymas, ieškoma prievartinių ir centralizuotų alternatyvų.

Laisvė, kūryba ir darbas

Suprantama, kad laisvė, kūryba ir darbas yra nuolatiniam dialoge su stoka, tačiau niekada negali ir neturi jos iki galo eliminuoti. Viena stoka užleidžia vietą kitai, ima dominuoti nauji stokos aspektai. Priėmus šį požiūrį, sudaromos prielaidos asmeninei bei socialinei taikai.

Dėl žmogaus veiksmo netobulumo kaltinama laisvė, savanaudiškumas. Atsiranda paskata planingomis centralizuotomis pastangomis viršyti šiuos „netobulumus“ ir panaikinti stoką.

Lietuvos
laisvosios
rinkos
institutas